

Ivana M. Todorović*

Student doktorskih studija

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Srbija

O ETIČNOSTI CIVILIZATORA PREMA VARVARSKOM 'DRUGOM' U ROMANU *IŠČEKUJUĆI VARVARE* DŽ. M. KUCIJA

UDC 821.111(680).09

Originalan naučni rad

Ovaj rad posvećen je analizi etičnosti civilizatora u kolonijalnom kontekstu, a na primeru romana *Iščekujući varvare* Dž. M. Kucija. Centralna premisa rada jeste to da roman granicu između civilizacije i varvarstva vidi kao fluidnu, što usložnjava pitanje etičnosti civilizatora. Posebna pažnja posvećena je analizi lika glavnog junaka, neimenovanog sudije u nepoznatoj Carevini, koji moralno sazreva nakon što je posredno sudelovao u mučenju varvara. Od stereotipnog kalupljenja varvara u vlastito viđenje drugosti kao suprotne civilizaciji, preko prećutkivanja i poricanja zločina počinjenih nad varvarima, protagonista postiže identifikaciju sa njima. Uočivši surovost praksi takozvanih civilizatora, sudija ih izjednačava sa varvarima, dovodeći dihotomiju civilizacija/varvarstvo do apsurd. Da li moralnost koju sudija manifestuje prema varvarskom 'drugom' do kraja ostaje neukaljano manje vrednim pobudama; i šire, shvativši roman kao alegoriju kolonijalizma uopšte, može li civilizator biti etičan u kolonijalnom kontekstu, pitanja su na koja ovaj rad treba da odgovori.

Ključne reči: *varvarin, civilizator, 'drugi', moralnost, sudija.*

„Ne postoji nijedan dokument o civilizaciji koji nije u isto vreme i dokument o varvarstvu.“
(Valter Benjamin)

1. Uvod: o varvarstvu i civilizaciji

Varvarstvo i civilizacija čine ključnu dihotomiju postkolonijalne teorije. Njihov odnos, što je još Herodot uočio, može se shvatiti kao odnos lika i odraza u ogledalu, pa varvarstvo predstavlja izvrnutu sliku civilizacije, njenu suprotnost (Babić, 2008: 65). Dihotomija je ustanovljena u antici, a kovanje reči „varvarin“ pripisuje se Homeru. Tako je nazivao žitelje Male Azije koji su se borili na strani Grčke. Pretpostavlja se da reč ima onomatopejsko poreklo (imitirala je nerazumljiv govor stranaca), što znači da, bar u periodu nastanka, nije podrazumevala biološki već *lingvistički* identitet. Konotaciju divljaštva i okrutnosti dobila je mnogo kasnije, sa prodiranjem germanskih plemena na teritoriju rimskog carstva (Kristeva, 1991: 51).

U 18. veku, Zapadna Evropa izgradila je identitet preuzimajući estetske i etičke kriterijume stare Grčke, *maštom* kolonizujući klasičnu baštinu. Proglasila se naslednicom antičke civilizacije, insistirajući na tome da se formiranjem kolonija na Mediteranu i Crnom moru grčka kultura proširila, a kasnije i prenela na unutrašnjost kontinenta (Babić, 2008:

* e-mail: tdrvc_vn@yahoo.com

37). Kreirala je manihejsku sliku sveta predstavljajući se kao civilizacijski centar, dok je sve ostalo margina naseljena varvarima. Pritom, u prvoj polovini veka, zahvaljujući prosvetiteljskoj veri u humanost, mogu se pronaći primeri pozitivnog stava prema takozvanim „primitivnim“ narodima. Žan Žak Ruso, recimo, konstruisao je ideju o „plemenitom divljaku“ koji živi moralno, nevino i kao „jednak među jednakima“ (Mos, 2005: 33). Zbog učestalih kontakata sa varvarima, pak, idealizaciju je smenio neprijateljski stav, a kolonizacija je podstakla pojavu ideje o superiornosti Evropljana. „Varvarin“ sada postaje generički pojam kojim se označavaju svi 'drugi', a potpomaže izgradnju identiteta civilizovanog subjekta (civilizovan subjekt = ono što nije varvarin). Ispitivačko oko (post)kolonijalnih teoretičara, međutim, primetilo je određene nedoslednosti – s obzirom na izvesne, krajnje „varvarske“ prakse takozvanih civilizatora, ostaje nejasno: ko je varvarin, a ko civilizator?

U romanu *Iščekujući varvare*, Dž. M. Kuci bavi se upravo ovom tematikom. Njegov protagonista, neimenovani sudija, uočio je fluidnost granica između ova dva koncepta. Zbliživši se sa varvarkom i došavši u konflikt sa okrutnim zvaničnicima Carevine, sudija je zaključio da se u svakom civilizatoru krije varvarin. Ovaj rad će pokušati da odgovori na pitanja da li se kod glavnog lika u romanu rađa krivica zbog nepravdi nanetih varvarima, i šire, može li civilizator biti moralan u kontekstu kolonizacije.

2. Buđenje moralnosti?

Vreme i mesto radnje romana *Iščekujući varvare* nisu određeni. Radnja je smeštena u koloniji nepoznate Carevine, tačnije u jednom omanjem gradu kojim upravlja sudija, ujedno i pripovedač romana. Iako je moguće napraviti izvesne paralele sa Južnoafričkom Republikom¹, domovinom autora, to mu verovatno nije bila prvobitna zamisao, s obzirom na činjenicu da svesno izostavlja određeni član ispred imena Carevine [„Empire“] (Head, 1997: 72). Na ovaj način se otvara mogućnost da se roman interpretira kao alegorija kolonijalizma uopšte.

Na početku romana, protagonista opisuje sebe kao sitnog činovnika koji želi da mirno upravlja gradom, bez trzavica ili upotrebe sile. On nije heroj, niti tome teži:

Ja sam provincijski načelnik, odgovorni činovnik u službi Carevine, odslužujem svoje dane na ovoj lenjoj granici i čekam penziju. Skupljam desetke i poreze, upravljam opštinskom zemljom, staram se da garnizon bude snabdeven, nadzirem mlađe oficire koji su jedini oficiri što ih ovde imamo, pazim na

¹ V. Urquhart, T. 2006. Truth, Reconciliation and the Restoration of the State: Coetzee's *Waiting for the Barbarians*. *Twentieth-Century Literature* 52.1, 1-21.

trgovinu, predsedavam sudom dvaput sedmično. U preostalo vreme posmatram sunce kako izlazi i zalazi, jedem i spavam i zadovoljan sam. (Kuci, 2004: 14)

Dešavanja u koloniji, međutim, neće se odvijati u skladu sa sudijinim željama. Nakon glasina o „nemirima među varvarima“ (Kuci, 2004: 14), u posetu stiže pukovnik Džol iz Državne bezbednosti, te se iz spokoja i lenje uljuljkanosti postepeno prelazi u sumnju, nesigurnost i krivicu. Sudijin odnos i prema Carevini i prema varvarima ambivalentan je – on ne pripada u potpunosti ni jednima ni drugima. U koloniji, sudija je autsajder, „Okcident ubačen *unutar* Orijenta“ (Poyner, 2009: 55, kurziv u originalu), ali ne sasvim, jer sarađuje i koegzistira sa varvarima i fizički i mentalno je udaljen od Carevine. Već u prvom dijalogu sa Džolom, sudija manifestuje model ponašanja kog će se pridržavati u budućnosti – prećutkivanje. „Ne razgovaramo o tome zašto je došao“ (Kuci, 2004: 7), tek usput primećuje sudija što je uvek rečitije od reči. Gordana Đerić, etnolog i antropolog, tvrdi da se prećutkivanje najčešće javlja „iz straha, budući da se kos[i] sa ideološkom korektnošću određenog perioda“ (Đerić, 2008: 66), a ovde se upravo o tome radi: sudija odlaže suočavanje sa Džolom jer intuitivno zna da se Carevina, otelovljena u ovom strogom službeniku, ne može slagati sa njegovim upravljačkim praksama.

Prva neregularnost koju Džol uočava jeste da sudija nema prostor za zatvorenike – pretvorio ga je u žitnicu. U razgovoru s varvarima sudija izražava zabrinutost za njihovo fizičko zdravlje, a Džol se drži na distanci, učeći sudiju lekciju: „Pred zatvorenicima, izgleda, treba održavati izvesnu fasadu.“ (Kuci, 2004: 9) Da bi opravdao saosećanje prema varvarima, sudija se poziva na dotadašnja iskustva sa njima:

Slučajnost: da je sve bilo u redu, ne bismo vam mogli pokazati nikakve varvare. Ta nazovi razbojništva nisu bogzna šta. Ukradu pokoju ovcu, ili odvoje tovarno grlo od transporta. Ponekad im uzvratimo istom merom. Uglavnom su to ubogi pripadnici plemenskog naroda koji sa sopstvenim majušnim stadima žive uz reku. (Kuci, 2004: 10)

Uprkos svemu, Džol izlaže varvare torturi, zbog čega sudija pribegava još jednoj metodi kojoj je sklon – poricanju. „Vrištanje za koje su ljudi kasnije tvrdili da se čulo *ja uopšte ne čujem*.“ (Kuci, 2004: 10, kurziv moj), tvrdi on. Međutim, svakako nesvesno, ovom izjavom otkriva dve stvari. Prvo, on *prećutkuje* da se o datim mučenjima morao raspitivati kod svojih sugrađana, i drugo, odabir sadašnjeg vremena umesto prošlog – „ja uopšte ne čujem“ umesto „ja uopšte nisam čuo“ – svedoči o dubini utiska koju je ovaj slučaj ostavio na njega; on sve i dalje akutno oseća. Tako, čak i ako krici bola nisu dosegli do njegovih ušiju, što ovakva formulacija čini malo verovatnim, sudija ih iznova reprodukuje i čuje u svom umu.

Iako se trudi da „gleda svoja posla“ (Kuci, 2004: 10), griža savesti sudiji ne dozvoljava da to učini. On ispituje Džola u vezi sa praksom torture. Konkretno, sudiju zanima kako Džol prepoznaje da li ispitanik govori istinu i uočava da islednik, u tom smislu, ima veliku odgovornost. Opet prećutno, sudija prebacuje Džolu što je nasilnim metodama ispitivanja uprljao ruke, ističući time vlastitu moralnu superiornost. Džol mu odgovara da postoji „izvestan ton [...] u glasu čoveka koji govori istinu“, a do njega se dolazi „pritiskom“ (Kuci, 2004: 11). Celokupan jezik varvara Džol svodi na taj jedan ton, ton istine, odnosno ton bola, što Dominik Hed naziva primerom „lingvističkog imperijalizma“ (Head, 1997: 82). Mnogo kasnije u romanu, i sam izložen torturi, sudija će ispuštati slične krikove, koji će od strane kolonizatora biti ismevani kao „varvarski jezik“ (Kuci, 2004: 131). Pošto je doveo u pitanje moralnu poziciju kolonijalizma, sudija će biti izjednačen sa neprijateljem, sa varvarskim 'drugim'. Piščeva ironija, međutim, krije se u činjenici da jezik varvara nije samo jezik bola, potlačenih, već, po samom Džolu, i *jezik istine* (Head, 1997: 82).

Da imperijalizam koristi jezik u svrhe opravdanja sopstvenog postojanja, ali i prikrivanja manje prihvatljivih ili nedozvoljenih praksi, opšte je mesto postkolonijalne teorije. Kuci to majstorski prenosi u književnost. Izveštaj koji Džol podnosi sudiji kao upravitelju protkan je lingvističkim pokušajima da se prikrije odgovornost:

Tokom ispitivanja, protivrečnosti u zatvorenikovom svedočenju postale su očigledne. Suočen sa tim protivrečnostima, zatvorenik se razjario i napao islednika. Došlo je do gušanja tokom kog je zatvorenik iz sve snage udario u zid. Naponi da se zatvorenik vrati u život bili su neuspešni. (Kuci, 2004: 12)

Po sistemskoj funkcionalnoj lingvistici Freda Halideja, gramatika nekog jezika može biti oblikovana njegovim sociološkim funkcijama. Analitičari diskursa uočili su mnoge mehanizme korišćene u te svrhe, uključujući i upotrebu pasivne konstrukcije kojoj Džol pribegava u izveštaju. Pasivna konstrukcija „utiče na utisak o tome ko je akter a ko žrtva u određenom uzajamnom delovanju“ ili potpuno izostavlja aktera, subjekt, te se čini da se nešto događa 'samo od sebe' (Kolsto, 2008: 28-29). Ova funkcija pasivnog oblika savršeno odgovara Džolu: izveštaj je sastavljen tako da granica između mučitelja i žrtve nije jasna (ili pak teži da Džola prikaže kao žrtvu), ili sa željom da prikrije Džolov doprinos smrti varvarina.

Ispitivanje varvara sprovedeno je iz predostrožnosti. Sudija zapaža da gradom kruže priče da se varvari grupišu, učestalije krađu stoku, pa čak i pucaju na zvaničnike Carevine. Širenje nepotvrđenih glasina jedna je od osnovnih strategija kolonijalizma, a cilj joj je „izumevanje neprijatelja“ (Jusić, 2008: 58). Ako 'drugi' ne postoji, potrebno ga je izmisliti jer polarizacija na „Nas“ i „Njih“ doprinosi kompaktnosti, a na duže staze i opstanku kolonijalnog društva. Sudija je dovoljno pronicljiv da shvati kako ovaj mehanizam funkcioniše:

Od tih nemira ja lično nisam video ništa. Onako, za sebe, zapazio sam da svako pokolenje jedanput, neizostavno, stiže nalet hysterije zbog varvara. Nema žene koja živi uz granicu a da nije sanjala tamnu varvarsku ruku kako se pomalja ispod postelje i grabi je za gležanj, ni muškarca koji sebe nije plašio slikom varvara koji terevenče u njegovom domu lomeći tanjire, paleći zavese, silujući mu kćeri. Svi su ti snovi posledica prekomerne dokonosti. Pokažite mi varvarsku vojsku pa ću poverovati. (Kuci, 2004: 14)

Kuci na ovom mestu prodire u domen nesvesnog kolonizatora, uočavajući da ima ambivalentan odnos prema varvarskom 'drugom' koji ga istovremeno i plaši i privlači. Pritom, jasno je da se Kuci oslanja na zapažanja koja je Franc Fanon izneo u studiji *Black Skin, White Masks*. Po Fanonu, sam kontakt sa osobom tamne kože dovoljan je da belca učini anksioznim. Belac veruje da je kod tamnoputog čoveka „sve na nivou genitalija“ (Fanon, 2008: 122) i da je on seksualno nezasit i perverzan. Ovo je rezultat delovanja ega, zaključuje Fanon, koji brani sam sebe: „U suštini, zar nije ovaj *strah* od silovanja sam po sebi poziv na silovanje?“ (Fanon, 2008: 120, kurziv u originalu) Kuci je ovu ideju obukao u literarno ruho. Kao što je Džejn Pojner primetila, izbor glagola „sanjati“ nije slučajna i pruža dvostruku interpretaciju: strah od varvara prouzrokuje košmarne snove o silovanju, ali, takođe, te žene „sanjaju“, „žude za“ seksualnim kontaktom sa varvarima (Poyner, 2009: 55).

Sudija se prema varvarima ponaša paternalistički. U poseti mučenom dečaku, on shvata da nije ništa „bolji od majke koja teši dete između dva očeva nastupa jarosti“ (Kuci, 2004: 12). Dečak je prema njemu jednako nepoverljiv kao prema Džolu jer cilj im je isti, samo se metode razlikuju. Dok Džol koristi grub jezik fizičkog zlostavljanja, sudija je slatkorečiv, a obojica su otelovljenje jedne iste Carevine: „Nije mi promaklo da ispitivač može nositi dve maske [...]“ (Kuci, 2004: 13). Po prvi put, sudija upoređuje sebe sa Džolom, te postaje svestan vlastitog licemerja – tačno je da Džol vrši torturu, ali on mu pruža gostoprimstvo i ne mrda prstom da ga spreči. Ova realizacija postepeno će izazvati promenu u sudiji – on „nije želeo da bude[m] uvučen u ovo“ (Kuci, 2004: 13).

Kao što smo ranije zapazili, sudija gaji ambivalentna osećanja kako prema varvarstvu tako i prema civilizaciji. On sažaljeva zatočene varvare, ali ih se istovremeno i gnuša. Zarobljene ribare naziva „divljacima“, a njihove navike „prostodušnim“ i „besramnim“ (Kuci, 2004: 24). Što varvari duže borave u gradu, to su im građani manje naklonjeni: na posletku se varvarima hrana baca „kao da su doista životinje“ (Kuci, 2004: 24). Sličnu opasku sudija će napraviti obraćajući se mladoj varvarki koju je doveo u svoju kuću: „Ljudi će pričati da u svojim odajama držim dve divlje životinje, lisicu i devojkicu.“ (Kuci, 2004: 40) Jezik zoologije otkriva da je i on usvojio predrasude o inferiornosti 'drugih', te da ih, tipično za imperijalističku ideologiju, ne smatra vrednijim od životinja. Proces moralnog sazrevanja

protagoniste tek je u početnom stadijumu, ali je još daleko od onog nivoa humanosti koji će ga krajem romana navesti da uzvikne: „Pogledajte ove *ljude!*“ (Kuci, 2004: 116, kurziv moj)

Na početku romana sudijin svet je polarizovan, a granica između civilizacije i varvarstva relativno jasno povučena. On negoduje zbog prisustva ribara u gradu, jer ne želi „soj prosjaka na grbači“ (Kuci, 2004: 25). Varvari su za njega smetnja, prljave dangube. Logikom „načelnog pripisivanja“ (Kolsto, 2008: 24) sudija briše razlike među varvarima, ukalupljuje ih u vlastito viđenje drugosti, drugosti suprotne civilizaciji, marginalizujući sve što je kod njih pozitivno. Međutim, dolazak pukovnika Džola i Mendela, specijalca iz Trećeg biroa Državne bezbednosti, narušiće granicu civilizacija/varvarstvo. Brutalnošću i surovošću, njih dvojica će poljuljati sudijinu veru u ispravnost režima čiji će deo i izvrnuti tradicionalne uloge civilizatora i varvarina:

Tamo gde civilizacija nameće kvarenje varvarskih vrlina i stvaranje jednog
podređenog naroda, protivnik sam civilizacije, zaključio sam; a na toj odluci
utemeljio sam i svoju upravu. (Kuci, 2004: 44)

U prvom trenutku više no varvare sudija sažaljeva samog sebe jer je Džolov dolazak narušio jednoličnost svakodnevice u gradu: „Radost je iščilela iz mog života.“ (Kuci, 2004: 28) Suočen sa prizorima zlostavljanja, pak, sudija prevazilazi sebičnost i počinje da se identifikuje sa 'drugim'. Svestan, kao što smo pokazali, da ga ćutnja čini Džolovim saučesnikom, sudija se samog sebe stidi i gadi: „[...] ovom prilikom, međutim, ne mogu poreći da se, kad se svega setim, gadim sebe.“ (Kuci, 2004: 29) Stoga je njegova prva reakcija poricanje, gušenje griže savesti pokušajem da ukloni fizičke dokaze torture:

Iz mračne odaje tupo zure zarobljenici. „Ulazite unutra i počistite tu odaju!“,
vičem. „Hoću da sve bude čisto! Vode i sapuna! Hoću da *sve bude kao pre!*“
(Kuci, 2004: 30, kurziv moj)

Čišćenje vodom lajtmotivski se ponavlja u romanu, ali ono ne smiruje savest jer, budući da je posredno učestvovao u zločinima počinjenim u gradu, sudija više ne može da se vrati u pređašnje stanje spokojnog neznanja.

Obred čišćenja ključan je za razumevanje sudijinog odnosa sa već pomenutom varvarkom. Suštinsko pitanje u tom smislu jeste koji su sudijini motivi za život sa njom. Sam priznaje da oni nisu stopostotno moralni, već je reč o svojevrsnoj mešavini motiva. S jedne strane, sudija želi „da joj bude[m] otac“ (Kuci, 2004: 89), da ublaži bol nanet torturom, dok se, s druge strane, kriju neke „sumnjivije pobude“ (Kuci, 2004: 89). Tu spadaju žudnja za telom egzotičnog 'drugog' (toga je svesna i devojka: „Ona shvata šta nudim“ (Kuci 2004: 32)), kao i želja da se uz devojčinu pomoć oslobodi griže savesti. Iako ga devojka privlači,

uvek kad je sa njom, sudija je neobično impotentan. Robert Jang, koji je izučavao seksualnost različitih rasa, ukazao je da tamnoputa žena belog muškarca istovremeno i privlači i odbija. Tamnoputost, koja se stereotipno vezuje za neobuzdanu seksualnost i plodnost, beli muškarac smatra neodoljivom, ali je se, pošto je isto tako atribut „niže“ rase, i gnuša. Takođe, po Jangu, beli muškarac je u poziciji gospodara, a tamnoputa žena svedena na objekt želje, te ova „hegelijanska struktura“ dominacije i podređenosti biva erotizirana (Young, 1995: 102, 91). Potrebno je ostaviti otvorenu mogućnost da se sudijina odbojnost, makar u minimalnom stepenu, objasni razlozima koje navodi Jang. Zaista, u pojedinim trenucima sudija varvarku smatra ružnom: „Otkrivam u sebi odbojnost, otpor. [...] Kakva rugoba, kažem sebi. Moja usta obrazuju tu ružnu reč. Iznenaden sam, ali ne opirem se: ona je rugoba, rugoba.“ (Kuci, 2004: 52-53) Ipak, čini se da sudiju ne muči tenisonovski strah da je varvarka sudelovala u nekom „monstruoznom zločinu“; seksualno opštenje sa njom koči *moralnost*. Sudija je svestan da su dve uloge kojima teži da igra u životu varvarke, uloga oca i ljubavnika, sučeljene, i da bi svaki pokušaj da ih pomiri bio krajnje licemeran. Fizički kontakt sa varvarkom sudija svodi na ritual kupanja, pri kome i sam klone:

Počinjem je prati. Sama podiže jedno pa drugo stopalo. Gnječim i masiram mlitave nožne prste kroz mlečastu sapunicu. Uskoro mi se oči sklapaju, glava pada. Zanos je to, u neku ruku. (Kuci, 2004: 35)

Pranje devojčinih nogu, na nesvesnom nivou, sudijin je pokušaj da spere sa sebe krivicu za pasivno sudelovanje u Džolovom zločinu. Troj Urhart poredi ovaj čin sa dve epizode iz biblijskog teksta. Prva je „Pranje nogu učenicima“ (Jovan 13), u kojoj Isus za vreme Tajne večere nudi spasenje svojim sledbenicima perući im stopala. Sudijin postupak, tako, može se protumačiti kao želja da bude devojčin zaštitnik, spasitelj koji će joj vratiti čistotu bića uprljanu torturom. Druga epizoda nalazi se u Jevanđelju po Luci, „U domu Simona Fariseja“ (Luka 7), a govori o grešnici koja suzama kvasi Isusova stopala tražeći oprostaj. U tom smislu, uloge se obrću i spasitelj postaje ne sudija već varvarka (Urquhart, 2006: 12). Prvo tumačenje otkriva sudijin egocentrizam, a drugo sebičluk – želeći da „spase“ devojku, sudija u stvari spašava sebe.

Da bi mogao da oprost sebi, sudiji je neophodno da čuje varvarčin glas o torturi. Činjenicu da sudija čeka da devojka progovori ne namećući vlastiti glas, Marija Boletsi tumači kao njegovu spremnost da „živi sa razlikom“ (Boletsi, 2007: 80). Nažalost, roman ne podržava ovakvu interpretaciju. Kada na sudijino insistiranje devojka najzad opiše užase kroz koje je prošla, osećaj krivice ne jenjava, već se pojačava. Na ključno pitanje, „Šta osećaš prema ljudima koji su ti to napravili?“ (Kuci, 2004: 47), ona odbija da odgovori, doprinoseći tome da sudijino gađenje prema samom sebi dostigne vrhunac. Ubrzo, on će to gađenje

projektovati na devojku. Pasus koji ćemo navesti sledi odmah nakon njihovog dijaloga o mučenju:

Ima i drugih trenutaka kada me spopadaju napadi ozlojeđenosti zbog tog mog robovanja obredu mazanja uljem i trljanja, zbog dremljivosti, sunovrata u zaborav. Prestajem da shvatam kakvo sam zadovoljstvo uopšte nalazio u njenom tvrdokornom, ravnodušnom telu, te čak otkrivam kako se u meni javlja zgražavanje. Povlačim se, postajem razdražljiv; devojka mi okreće leđa i spava. (Kuci, 2004: 47)

Položaj citiranog pasusa nimalo nije slučajan. Uviđajući blisku povezanost seksualnosti i nasilja, sudija ponovo shvata koliko je sličan Džolu: „Nema ničeg što me povezuje sa mučiteljima, [...] Moram se jasnije ograditi od pukovnika Džola!” (Kuci, 2004: 50) Otuda zgražavanje nad devojčinim telom, kao i neophodnost da je vrati njenom narodu. Prvi naredni kontakt sa varvarkom sudija će ostvariti tek u pustinji. Tamo, na „ničijoj zemlji”, sudija će prestati da u njoj vidi ‘drugog’ i smatraće je sebi ravnom: „Čak hvatam sebe kako sam ganut do ponosa: to nije samo starčeva kurva, to je duhovita, privlačna mlada žena!” (Kuci, 2004: 70, kurziv moj) Tek tada, za razliku od onog što piše Boletsi, sudija je dovoljno zreo da „živi sa razlikom” i odrekne se hegelijanskog odnosa dominacije i podređenosti.

Nakon devojčinog odlaska, sudija se menja. Odavno započet proces distanciranja od Carevine završava se tako što se sudija odriče njenih principa i podanika: „Svestan sam izvora svoje veselosti: s mojim savezom sa čuvarima Carevine je gotovo, pobunio sam se, veza je prekinuta, slobodan sam čovek.” (Kuci, 2004: 86) Budući optužen za izdajničku saradnju sa neprijateljem, sudija u potpunosti izvrće vrednosti opozicije „Mi”/„Oni”. To prvo postaje jasno u jeziku: „Tako se kaznena ekspedicija protiv varvara priprema za ratni pohod, time što upropašćuje zemlju, pustoši *nam* očevinu.” (Kuci, 2004: 90, kurziv moj) On poistovećuje sebe i druge stalne žitelje kolonije sa varvarskim ‘drugim’, dok „Oni” sada dobija značenje „Carevina”, to jest, njeni podanici-mučitelji. Da se identifikovao sa ugnjetavanjem varvarima, sudija dokazuje i time što želi da im da glas. Na Džolov zahtev on se pretvara da čita varvarsko pismo sa drvenih pločica koje je iskopao i čuvao u svom uredu. Teoretičari različito tumače ovaj sudijin čin. Suzan Galager naziva sudiju „privremenim ocem-interpretatorom” jezika ugnjetavanih, koji pričom o kolonijalnom nasilju i brutalnosti „rekonstruiše jedan etički red” (Urquhart, 2006: 4). Ona smatra da žrtve torture progovaraju kroz sudiju, a nemoralnost mučitelja izlazi na videlo. Troj Urhart, suprotno tome, kaže da sudija nije u stanju da istinski shvati varvare, već narativ o njima bazira na vlastitim iskustvima (Urquhart, 2006: 2007). Rasprava se, u suštini, svodi na čuveno pitanje Gajatri Spivak: „Može li subalterni subjekt da govori?” (Spivak, 1988). U istoimenom eseju na ovo pitanje je odrično odgovorila. Pritom, Spivakova nije želela da kaže da ne postoji način da

marginalizovane grupe iskažu otpor, već da se nijedan čin otpora ne dešava odvojeno od dominantnog diskursa koji obezbeđuje jezik i konceptualne kategorije u okviru kojih subalterni subjekt govori. Ona zato upozorava da je dešifrovanje subalternog glasa u nekoj akademskoj instituciji (ili, u ovom slučaju, od strane kolonizatora) vrlo diskutabilno i da se ne sme olako identifikovati sa govorom potčinjenog. Suština subalterniteta, po ovoj teoretičarki, upravo je u njegovoj mobilnosti, u tome što je „uvek drugde“ (Spivak, 2005: 476). U tom smislu, subalterni subjekt ni u ovom romanu ne progovara.

Sudijin neuspeh da varvarima da glas posledica je činjenice da je distanciranjem od Carevine i sam postao subalterni subjekt. Džol ismeva sudijine pretenzije da se žrtvuje za ideale, nazivajući ga „Usamljenim Pravednikom“ (Kuci, 2004: 123). U ovom slučaju, Džol možda i nije daleko od istine. Sudijini motivi za pobunu, pored saosećanja sa patnjama varvara, jednim delom ostaju sebični – pobuna je pokušaj da sa sebe skine krivicu i zadovolji vlastiti ego. Džol mu saopštava da neće uspeti u svojim namerama: „Želite da u istoriji ostanete zabeleženi kao mučenik, pretpostavljam. Ali, ko će vas upisati u istorijske knjige?“ (Kuci, 2004: 123) Ono što će biti upamćeno zavisi od pisane istorije, a sudija nije u poziciji istoričara. Tako i sudiju sada krasi distinktivno obeležje subalterniteta – neposedovanje glasa, ućutkivanje od strane dominantne klase.

Konačno, ostaje nam pitanje: da li glavni junak u romanu moralno sazreva? Odgovor bi morao biti potvrđan. Mučen grižom savesti (koja je dokaz etičnosti), sudija se distancira od nasilnih praksi kolonijalnog poretka. Vremenom, budući da je i sam postao žrtva torture, sve više se identifikuje sa varvarima. Od stereotipa o lenjosti i inferiornosti 'drugog' sudija dolazi do pozicije humanosti, vrednujući onu zajedničku ljudskost koju svaki čovek, bez obzira na naciju ili rasu, poseduje. On ne može mirno da gleda nehumani tretman varvara:

„Ne s tim!“, vičem. Čekić leži u prekrštenim pukovnikovim rukama. „Čekićem ne biste udarali ni životinju, ni životinju!“ [...] „Pogledajte!“, vičem. „Mi smo veliko čudo stvaranja! Ali od nekih udaraca to čudesno telo se ne može oporaviti! Kako!“ – Nedostaju mi reči. „Pogledajte ove ljude!“, zaustim ponovo. „Ljude!“ (Kuci, 2004: 116, kurziv u originalu)

Ipak, sudijina moralnost je moralnost sa „greškom“. On se zalaže za humanost prema varvarima, ali iz pogrešnih pobuda – zarad očuvanja vlastitih ideala:

Pravda: kada se ta reč jednom izusti, gde će se sve završiti? [...] Lakše je položiti glavu na panj nego braniti pravednu stvar varvara: jer kuda taj argument vodi nego polaganju oružja i otvaranju gradskih kapija ljudima kojima smo preoteli zemlju. Ni stari načelnik, branilac vladavine zakona, na

svoj način neprijatelj države, isprebijan i zatvoren, nesalomljivo kreposan, nije imun na probade sumnje. (Kuci, 2004: 117, kurziv u originalu)

Sudija se ne bori za rušenje kolonijalnog sistema vraćanjem 'drugom' onoga što mu pripada, već naprotiv, bori se za očuvanje nekog apstraktnog korpusa pravila „o gospodstvenom ponašanju“ (Kuci, 2004: 117) na kojem bi taj isti sistem trebalo da se zasniva.

3. Zaključak

U zaključku se vraćamo polaznom pitanju rada: može li civilizator biti moralan u kontekstu kolonizacije? Protagonista romana *Iščekujući varvare* pokazuje da može, ali da je ta moralnost najčešće povezana sa egocentričnim i koristoljubivim pobudama civilizatora, kao i da je njihov rezultat. Razmišljajući o vlastitim motivima za odnos sa varvarkom, sudija se pita nije li sve što je činio za nju – pružao joj smeštaj, izdržavao i kupao je – imalo isti uzrok kao i tortura koju je sprovodio Džol: „[...] nisam li, kada sam ležao glavom uz njena stopala, grleći i ljubeći one slomljene gležnjeve, u dnu srca žalio što se ne mogu i sam tako duboko urezati u nju?“ (Kuci, 2004: 145) Sudija shvata da je u srcu njegovog civilizovanog ponašanja „varvarski“ poriv, potvrđujući tako sentencu nemačkog mislioca Valtera Benjamina da „ne postoji nijedan dokument o civilizaciji koji nije u isto vreme i dokument o varvarstvu.“ Težnja civilizatora da ostavi trag u životu varvarskog 'drugog', nasiljem, seksom, podučavanjem, pretvaranjem u njegovog spasitelja, ili na druge načine koje roman ne obrađuje, čini da je iskrena, čista moralnost civilizatora, moralnost *per se*, vrlo malo verovatna.

Literatura

- Babić, S. (2008). *Grci i drugi: antička percepcija i percepcija antike*. Beograd: Clio.
- Boletsi, M. (2007). Barbaric Encounters: Rethinking Barbarism in C.P. Cavafy's and J.M. Coetzee's *Waiting for the Barbarians*. *Comparative Literature Studies*, 64 (1-2) , 67-96.
- Đerić, G. (2008). Semantika ćutanja, nasilje i društveno pamćenje: intima hrvatske i srpske politike. U G. Đerić (ur.), *Intima javnosti*. (str. 64-97). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju: Fabrika knjiga.
- Fanon, F. (2008). *Black Skin, White Masks*. 2nd ed. London: Pluto Press.
- Head, D. (1997). *J. M. Coetzee*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jusić, T. (2008). Medijski diskurs i politika etničkog sukoba: jugoslovenski slučaj. U G. Đerić (ur.), *Intima javnosti*. (str. 40-63). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju: Fabrika knjiga.

- Kolsto, P. (2008). Diskurs i nasilni sukob: predstave o „sebi“ i „drugom“ u državama nastalim posle raspada Jugoslavije. U G. Đerić (ur.), *Intima javnosti*. (str. 13-39). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju: Fabrika knjiga.
- Kristeva, J. (1991). *Strangers to Ourselves*. New York: Columbia University Press.
- Kuci, Dž. M. (2004). *Iščekujući varvare*, prev. J. Stakić. Beograd: Paideia.
- Mos, Dž. (2005). *Istorija rasizma u Evropi*, prev. M. Matić. Beograd: Službeni glasnik.
- Poyner, J. (2009). *J. M. Coetzee and the Paradox of Postcolonial Authorship*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd.
- Spivak, G. Ch. (1988). Can the subaltern speak? U C. Nelson, & L. Grossberg (ur.), *Marxism and the Interpretation of Culture*. (str. 271-313). Basingstoke: Macmillan Education.
- Spivak, G. Ch. (2005). Scattered Speculations on the Subaltern and the Popular. *Postcolonial Studies*, 8 (4), 475-486.
- Urquhart, T. (2006). Truth, Reconciliation and the Restoration of the State: Coetzee's *Waiting for the Barbarians*. *Twentieth-Century Literature*, 52 (1), 1-21.
- Young, R. (1995). *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race*. London: Routledge.

Abstract

THE CIVILIZER'S ETHICS TOWARDS THE BARBARIC 'OTHER' IN J. M. COETZEE'S *WAITING FOR THE BARBARIANS*

This paper is concerned with the issue of the civilizer's ethics towards the barbaric 'other' in a colonial context, by means of an in-depth analysis of J. M. Coetzee's novel *Waiting for the Barbarians*. After a brief history of the development of the concepts of "barbarity" and "civilization", it is concluded that they can no longer be clearly delineated, largely due to certain "barbaric" practices adopted by the so-called civilizers. Having established this as the starting point for the analysis of the novel, the paper focuses on the long process of Coetzee's protagonist's ethical maturing. At the novel's outset, the protagonist, a magistrate in charge of one of the furthest outposts of an unnamed Empire, lives in a polarized world, sharing the colonizer's typical prejudice against the barbaric 'others' as filthy, bestial and licentious. After they are brutally tortured by the Empire's officials, however, the magistrate begins to sympathize with the barbarians. His certainties are shattered – who is civilized and who barbaric? Through discourse analysis, the paper then tracks the first stirrings of the character's conscience, which make him distance himself from the Empire. He comes a long way, from the concealment and denial of the ill-treatment to the attempts to be the speaker for the barbarians. At this point, the paper sets out to prove that the magistrate himself, like the barbarian he defends, becomes the subaltern subject, drawing on Gayatri Spivak's contention that being *silenced* by the dominant class (here, the Empire) is a distinctive feature of subalternity (Spivak, 1988).

In its closing paragraphs, the paper explores the magistrate's morality in detail, paying special attention to the questions of its purity. It is concluded that the magistrate *is* a moral person, but that his morality is somehow tainted, since invariably linked to less commendable desires.

Key words: *barbarian, civilizer, the 'other', morality, the magistrate.*